5. Левчук Л. Т. Естетика: Підручник / Левчук Л. Т., Панченко В. І., Оніщенко О. І. та ін; за заг.ред. Л. Т. Левчук. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
6. Никитина И. П. Эстетика: учебник для бакалавров / И. П. Никитина. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 676 с.
7. Мерло-Понти М. Знаки / Морис Мерло-Понти; пер. с фр., коммент и послесловие И. С. Вдовиной. – М.: Искусство, 2001. – 429 с.
8. Мерло-Понти М. Видимое и невидимое / Морис Мерло-Понти; пер.с фр. О. Н. Шпараги, ред. Т. В. Щитцова. – Мн.: И. Логвинов, 2006. – 400 с.
9. Вальденфельс Б. Ключевая роль тела в феноменологии Мориса Мерло-Понти / Морис Мерло-Понти // Видимое и невидимое; пер.с фр. О. Н. Шпараги, ред. Т. В. Щитцова. – Мн.: И. Логвинов, 2006. – С.379-399.
10. Дюфрен М. О Морисе Мерло-Понти // Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века; сост., общ.ред. В. А. Суровцева, Е. А. Наймана; пер.с фр. Ж. В. Горбылевой. – Томск: «Водолей», 1998. – [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.yanko.lib.ru/gum.html.
11. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение / Шпигельберг Г.; пер. с англ., под ред. М. Лебедева, О. Никифорова. – М.: Логос, 2002. – 680 с.

Гурова І. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, к.і.н., доцент
м. Київ, Україна

ЕСТЕТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СВІТУ – МЕНТАЛЬНА ОЗНАКА ПОБУТУ УКРАЇНЦІВ

Ментальність можна розуміти як певну систему констант, за допомогою якої людина певним чином сприймає світ та реагує на нього. Ментальність (лат. розум, мислення) це – колективно-особистісне утворення, що містить стійкі духовні цінності, глибинні установки, приховані звички, довготривалі стереотипи, що лежать в основі сприйняття певних проявів дійсності. Поняття ментальності у науковій обіг ввели представники французької школи Анналів, що дало можливість відійти від суто раціонального розуміння світогляду до чуттєвого світосприйняття, яке формувалося через переживання навколишнього світу в повсякденній діяльності. Важливість цього відкриття полягає у тому, що воно дозволяє пояснити специфічність світогляду-світосприйняття народу та зрозуміти особливості духовного світу, який втілюється у національній культурі та національному мистецтві.

Архетипи українського менталітету формувались протягом тривалого часу в результаті співіснування і взаємодії населення українських земель з

природними, географічними та кліматичними умовами. Найдавніші архетипи національної ментальності, на яких формуються відповідні культурні практики, містяться у мові, традиціях, звичаях, фольклорі, мистецтві. Земля, Велика Мати, Родина, Краса – основні архетипи українського менталітету, в яких виявляється самобутність української культури, її національний характер, а за думкою видатного українського філософа С. Кримського вони постають як Дім, Поле, Храм [1].

Природні умови зумовлюють і специфіку матеріального виробництва, і духовну активність світогляду. В українському менталітеті тисячоліттями складався архетип ставлення до природи як до рідного, батьківського, що випливає з цінності всього природного в житті загалом. Це спонукало до діалогу з природою, звернення до її мудрості у практичних справах і творчості. Тип місцевої природи, характер людини і національний розум взаємно доповнюють одне одного (Г. Гачев). Саме тому українцям притаманне окультурювати, прикрашати оточуючий світ, творити своє довкілля гарним, орнаментуючи та оздоблюючи навколишній простір.

С.Кримський, досліджуючи українську ментальність, порівнюючи її з іншими, показав, до прикладу, що, росіяни прагнуть піднятися над власним буттям у вищі світи, а українці намагаються увійти до складу самого буття і бути там співтворцями. Архетип краси спонукає до гармонійних взаємин між природою і людиною, сприяє українському прагненню гарною робити свою оселю, що виявляється в естетиці українського традиційного і сучасного житла.

Із появою житла світ набуває рис просторової організації, створюється універсальна точка відліку в просторі. Простір поза домом став оцінюватися як космос (з давньогр. мови – «порядок», «лад», протилежний «хаосові»), тобто упорядкований, прикрашений світ. В українській традиції космос протиставлявся хаосові степу, і степ з простору кочовища перетворився на переоране поле (С. Кримський). Архетип Поля – це теж символічне пояснення природи, а саме поле розуміється як важлива ланка зв’язку людини з природою: «це семіотика природи; це загальний знаменник походження етносу, рідний край, батьківщина, коріння роду» [1, с. 274].

Архетип дому в українській ментальності пов’язує людину із зовнішнім світом, зменшеним до розмірів людини. Всесвіт знаходить своє продовження в домі, що уявляється його згустком, однією з граничних форм його ущільнення (Г. Башляр). В українців центром Всесвіту, через який проходила світова вісь, вважався власний дім, а саме, хата, яка у народній ментальності утілювала ідею родини, її зв'язків із пращурами й нащадками. Дім, за С. Кримським, це святе довкілля буття, простір, де людина посідає чільне місце. Споконвічною мрією кожного українця було бажання здійснитись у якості доброго господаря і вмілої господині, хазяйнувати у власному господарстві, доглядаючи свою ниву, ставок, млин, пасіку. І така діяльність розгорталась у межах буттєвих топосів Дому-оселі і Поля-землі.

Архетип Дому в українській ментальності розуміється як батьківська хата, мала Батьківщина та праобраз усієї України. Дім, як штучно створений

людиною культурний простір, відокремлений від простору дикої природи, забезпечував господарям сприятливі умови для їхньої життєдіяльності. А родове обійстя, в якому протікало фізичне і духовне буття родини, ставало як міні-фортеця матеріальної і духовної спадщини українців, завдяки якому створювався індивідуальний мікросвіт родини, нації в цілому [2]. Світ природи та традиційно-побутової культури постають як взаємозалежні. Оздоблення свого побуту, підтримання чистоти у домі й на подвір'ї, засівання його квітами було зумовлене намаганням забезпечити гармонійний зв'язок із довкіллям.

У міфопоетичній свідомості, за В. Топоровим, дім як сконцентрований простір людини, містить своєрідний антропоморфний код. Наші предки вірили, що хата відтворює символ Дерева Життя, тому призьба та підрумок уособлювали корені, підземний світ; стіни символізували стовбур, а дах – крону-верхівку Дерева. Можна припустити, що звідси з'явилася традиція білити стіни хати та підводити призьбу чорним, зокрема, смолою, підкреслюючи тим самим межу між дійсним світом живих та потойбічним світом. На думку М. Костомарова, біла колірна гама асоціювалась зі святістю, бо «світ» – це «свят». А в естетичному плані така хата мала ошатний, чепурний і охайний вигляд. Вона отримала назву «хата-мазанка» або «хата-білянка» і стала етнічною ознакою української культури в цілому.

Українська садиба, окрім сільської хати передбачала ще й «свій» простір, тобто місце постійного перебування родини чи приналежність їй певного місця у вигляді двору. Такий простір завжди відділявся територіально від «іншого» чи «чужого» огорожею, парканом з воротами. Ця особливість вирізняє українців, зокрема, від росіян, в яких не прийнято «городитися» (відділятися парканом) через общинний спосіб проживання і господарювання. Огорожа в українському селі мала, передовсім, практичний характер: була необхідна для утримання свійської худоби, якої трималось велика кількість: корови, воли, свині, кози, домашня птиця (кури, гуси, качки, індики). Але паркани набули і сакральної функції убезпечення «свого» простору від «чужого», який був потенційно небезпечним. Вірили, що нечиста сила може переслідувати людину лише до межі зі «своїм» простором, за парканом людина почувалась у безпеці, непідвладною ворожим силам.

Софійність як принцип мудрої організації буття виявляється у таких рисах української етноментальності, як її настанови та мотивації до порядку, ладу, лаштування, довершеності, гармонії у «життєвому світі» українства [3]. Тому українська оселя завжди вирізнялась справністю усіх господарських споруд, огорожі, хвіртки, чисто побіленими стінами, рівно підведеною призьбою, чистоті помешкання. На рівні звичаю встановлене щоденне замітання долівки, що мало сприяти добробуту мешканців, заміжжю доньок, присутності в домі добрих сил. Обов'язковим було вечірнє замітання, бо інакше до хати не залетить ангел під час нічного сну домочадців. Садок неначе продовжував штучно створений хатній простір і являв собою символ окультуреної природи, а квітник став невичерпним джерелом рослинних прикрас та оберегів. Тому

українські села в усі історичні часи, на відміну від російських, неможливо уявити без квітника та садочка.

Мікросвіт українця гармонійно вписувався у світ природи, Краса створювалась своїми руками для себе і своєї родини. Специфіка навколишньої природи впливала на оздоблення оселі, настінний живопис, що зумовлювались естетичним осмисленням навколишньої природи. Тому стіни майже завжди оздоблювалися декоративними орнаментами та малюнками. На них зображались рослини, квіти, фігурки тварин і птахів. Рослина в українському орнаменті – це завжди символ життя, який вітчизняні мислителі (Г. Кониський, Г. Сковорода) обстоювали у своїй творчості: спочатку все у природі квітує, потім з'являються плоди, рослина всихає, але залишається насіння, з якого знову все народжується. А тому в українській культурі рослинний орнамент символізував не смерть, а вічне відродження і життєво-родинне начало і цим знаменував онтологічний оптимізм українського народу (С. Кримський).

Розпис виконував роль своєрідного оживлення природи, пов'язувався з її життєтворчими силами. Смислові ознаки народного розпису ставали частиною фольклорно-образного розуміння дійсності, природи, космологічних уявлень народу.

Великого оздоблення зазнав інтер'єр хати. Усі прикраси в ній гармоніювали між собою: настінні розписи, візерунки килимів та квітчатих домотканих тканин, вишивки на рушниках, вишиті простирадла, писанки, розписаний посуд, вишиванки, скрізь «домінувало замилування, любов до взірної барвистості» [4, с. 48].

Провідною естетичною ідеєю, що має системоутворюючий характер для українського мистецтва, на думку А. Личковаха, є естетика святовідношення, або народного метарелігійного sacrum'у. Вона історично постає з архаїчних джерел і безпосередньо пов'язана з особливостями української ментальності. Тому архетипи софійності, краси та святковості пронизують всю українську образотворчість, набуваючи естетичних форм.

Ментальною ознакою українців є прагнення прикрашати свій побут, архетип Дому постає в українській етнокультурі через парадигму понять «оселя» – «впорядкований побут» – «родина». А ідеї Краси і Творчості є взаємоутверджуючими.

Література:

1. Кримський С. Архетипи української ментальності / С. Кримський // Проблеми теорії ментальності / відп. редактор М. В. Попович. – Київ: Наукова думка, 2006. – С. 273-301.
2. Скуратівський В. Святвечір: у 2-х кн. / Василь Скуратівський. – Кн. 1. – Київ: Перлина, 1994. – 288 с.
3. Личковах В. А. Філософія етнокультури: Теоретико-методологічні та естетичні естетичні аспекти історії української культури. – К.: Парапан, 2011. – С. 71-93.

4. Берченко Є. В. Настінне мальовання українських хат та господарських будівель при них /Є. Берченко // Держвидав України – Харків-Київ. – 1930. – 100 с.

Назаренко М. С.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, к.ф.н., доцент кафедри філософії м. Київ, Україна

МИСТЕЦЬКЕ ПІЗНАННЯ ТА РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У XXI СТОЛІТТІ

Актуальність епістемології мистецтва пов'язана зі зміною ролі філософії в сучасній соціокультурній ситуації. Мова йде про домінування візуальної цивілізації і того філософського праксису, який вона породжує. Якщо міркувати над функціональною складовою філософії саме в контексті сучасності, ми побачимо дві її найзначніші і незаперечні функції: соціально-критичну і практичну. Ні світоглядна, ні освітня, ні виховна функції не можуть відобразити суть філософії, яка полишила всі прагнення до належного, і звернулася до сущого, якщо висловлюватися термінологією Канта. Філософія не здатна нести світло, красу і вічні ідеали, тим самим, конструюючи людську особистість. Лише тому, що сама не є ні світлом, ні добром, ні ідеалом. Чиста ідея, як якийсь ідеал, до якого слід йти, дискредитувала себе конфліктами. Так відбувалося кожного разу, коли філософію намагалися помістити на п'єдестал і відгородити від «суєти» реального людського життя. «Високими» ідеями неодноразово виправдовувалися найжорстокіші злочини в історії людства. Це ще раз говорить нам про те, що філософія не є якесь апріорне благо, і вона може таїти в собі небезпеку.

Що стосується формування світогляду, то філософія зовсім не є чимось цементуючим, оскільки є лише однією із складових, поряд із релігійними, політичними, етичними поглядами. Чи може функціонувати людський світогляд без однієї із складових? Відповідь буде очевидною: існує надзвичайна кількість людей, позбавлена будь-якої філософської рефлексії. Водночас необхідність такої рефлексії сьогодні є чи не найгострішою. Тому питання полягає в тих засобах, які необхідно обрати філософу XXI сторіччя для того, щоб примусити особу хоча б розпочати рефлексувати. Зрозумілим є те, що традиційні форми для цього вже не є придатними: довгі тексти (такі як трактати, зокрема) вже не читають. Але так відбувається не тому, що більше не мають інтелектуальних запитів, а через необхідність орієнтації в інформаційному світі (фактично через брак часу) , що відбирає немало сил сучасної людини. В цьому немає жодного трагізму, це лише означає, що філософія робить черговий поворот, яких вона зробила за свою історію чимало. Отже, сьогодні найкраще донести філософську проблему, розповісти про неї, окреслити її, можна через візуальний образ, і такою мовою дослідницьких та соціально-критичних образів говорить до нас мистецтво.